

„Wychowanie w Rodzinie” t. XXII (1/2020)

Jarosław BĄBKA*

Style życia jako kategorie opisu realizacji zadań rozwojowych przez dorosłe osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną

Life styles as categories used for describing the execution of developmental tasks by adults with light intellectual disabilities

Abstrakt

Cel. Celem artykułu jest opisanie stylów życia dorosłych osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną.

Materiały i metody. Uwzględniając specyficzne możliwości intelektualne badanych osób oraz trudności komunikacyjne, w celu zebrania materiału empirycznego wykorzystano metodę dialogową. W badaniach wzięło udział dziesięć osób w wieku pomiędzy 25. a 45. rokiem życia z orzeczeniem o niepełnosprawności intelektualnej w stopniu lekkim. Uzyskane wyniki badań opracowano w perspektywie fenomenologiczno-hermeneutycznej.

Wyniki. Badane osoby z niepełnosprawnością intelektualną ze względu na analizowane zadania rozwojowe charakteryzują różne style życia. Badanych, w przypadku pracy zawodowej, charakteryzuje zachowawczy styl życia, któremu odpowiada kategoria – „praca jako źródło środków finansowych”, styl – ograniczony, którego dopełnia kategoria „praca nie jest dla mnie”. Sytuację rodzinną charakteryzują następujące style: poszukujący – „szukam kogoś bliskiego”, wycofujący – „tak jest dobrze. Nie wiem, czy sobie poradzę”, a także nastawiony na działanie – „wejść w związek małżeński”. Czas wolny badanych charakteryzują następujące style: nastawiony na tu i teraz – „domocentryczny”, nastawio-

---

¹ e-mail: j.babka@wns.uz.zgora.pl

Zakład Pedagogiki Specjalnej i Profilaktyki Społecznej, Uniwersytet Zielonogórski, Licealna 9, 65- 417 Zielona Góra, Polska

Department of Special Education and Social Prevention, University of Zielona Gora, Licealna 9, 65- 417 Zielona Gora, Poland

ORCID: 0000-0002-8675-553X

ny na działanie – „aktywność sportowa”, poszukujący – „lubię zwiedzać”. W przypadku kontaktów społecznych odnotowano styl zablokowany – „kontakty ograniczają się do rodziny i tych, których znam”, styl nastawiony na działanie – „mam grono pełnosprawnych znajomych i czuję się z nimi dobrze”. Aktywność obywatelską badanych charakteryzuje styl zachowawczy – „głosuję w wyborach lokalnych, ale na tych, których znam”, styl zablokowany – „nie znam się na polityce”.

Wnioski. Style życia są zależne od zasobów badanych oraz ograniczeń, wynikających z niepełnosprawności intelektualnej, wcześniejszych doświadczeń oraz wsparcia społecznego. Przemiany w myśleniu o osobach niepełnosprawnością intelektualną, ich dorosłości i miejscu w świecie, otwierają przed nimi nowe możliwości dotyczące wyboru stylu życia. Im jednostka posiada mniejsze zasoby, tym istnieje większe zapotrzebowanie na wsparcie społeczne, które umożliwi jej wybór odpowiedniego stylu życia.

Słowa kluczowe: dorosłość, niepełnosprawność intelektualna, style życia, zadania rozwojowe.

Abstract

Aim. The purpose of the article is to describe life styles of adults with light intellectual disabilities.

Methods. Taking into account specific intellectual abilities of the researched persons, as well as difficulties in communication, a dialogue method was applied for collecting empirical material. The research covered ten people at the age of between 25 and 45 diagnosed with light intellectual disability. The results obtained were developed according to the hermeneutic phenomenology approach.

Results. The intellectually disabled people under research, due to the analysed developmental tasks have various life styles. Those who work professionally maintain a rather a conservative life style in which work is perceived as “a source of money” and also a blocked style-limited, which is completed by the category “work is not for me.” The family situation can be characterized by the following styles: searching – “I am searching for somebody close to me”, withdrawing – “I feel OK this way. I do not know whether I can cope with it”, and also by a life style focused on acting – “I will enter into marriage”. Leisure time features the following styles: focused on here and now- “home centred”, focused on acting - “sports activities”, searching – “I like sightseeing”. As for social interactions, a blocked style can be observed – “contacts tend to limit to family members and those whom I know”, a life style focused on acting – “I have a group of intellectually able friends and I feel OK with them”. Their civic activity can be characterized by a conservative approach - “in local elections we vote for those whom we know”, a blocked style – “I am not familiar with politics”.

Conclusions. Life styles of the researched people depend on their resources and limitations that result from their intellectual delay, earlier experience, as well as community support. Changes in the attitude towards people with intellectual disability, their adulthood and place in the world, open for them new possibilities related to their life style choices. The smaller resources an individual has, the greater need for community support is which makes it possible for them to choose an adequate life style.

Keywords: adulthood, intellectual disability, life styles, developmental tasks.

Wprowadzenie

Styl życia społeczeństwa polskiego zmieniał się na przestrzeni lat. W związku z tym, jest bardzo prawdopodobne, że typologie stylu życia, istniejące w literaturze przedmiotu, nie oddają w pełni codzienności ludzi w ponowoczesnych czasach. Przemiany społeczno-kulturowe oraz ekonomiczne nie omijają osób z niepełnosprawnością intelektualną. Zmienia się również myślenie o tej grupie społecznej pod kątem ich dorosłego życia. Małgorzata Kościelska (2004, s. 142) uważa, że w Polsce „Nie mieliśmy dotychczas jako społeczeństwo wizji dorosłego życia osób niepełnosprawnych intelektualnie, obejmującej odgrywanie przez nich ról społecznych kobiety i mężczyzny”. Przez dziesięciolecia odmawiano im prawa do dorosłości oraz traktowano jako osoby cofnięte do wieku dziecięcego lub starczego, osoby z odroczonej dorosłością (Modrzewski, 2007). Wyrazem zmian w paradygmatach pedagogiki specjalnej i myśleniu o dorosłości osób z niepełnosprawnością intelektualną są zagadnienia podejmowane przez badaczy. Dotyczą one takich tematów, jak np. małżeństwo i rodzina, seksualność, praca zawodowa (Cytowska 2012; Żyta, 2012; Kijak 2014). Ponadto, zmienia się również rzeczywistość, w której funkcjonują osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Co prawda, postępujące zmiany są ciągle jeszcze niewystarczające, ale cieszy organizowanie w środowisku lokalnym, np. alternatywnych form aktywności zawodowej (od zatrudniania w Zakładzie Aktywności Zawodowej po zatrudnienie wspomagane na otwartym rynku pracy), form mieszkalnictwa (od zamieszkania całkowicie samodzielnego, poprzez mieszkania chronione, wspomagane przez pracowników socjalnych oraz treningowe).

Zmiany, umożliwiające wybór alternatywnego dla pomieszkiwania z rodzicami modelu dorosłego życia, wymagają zapewnienia rodzinom wychowującym dzieci z niepełnosprawnością intelektualną różnych form poradnictwa specjalistycznego. Zdarza się, że rodzice dokonują generalizacji niepełnosprawności intelektualnej na inne obszary u ich dorosłych dzieci, co skutkuje ograniczaniem aktywności i obawami czy sobie poradzą w przyszłości. Ma to związek z utrwalaniem modelu życia w rodzinie określanego mianem „nieopuszczanego gniazda” (Pawelczak, 2008; Marciniak-Madejczyk, 2012). Problem aktywności życiowej dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną należy rozpatrywać w kontekście indywidualnych możliwości, w tym ograniczeń wynikających z defektu intelektualnego, jak i uwarunkowań sytuacyjnych. Nie wszystkie osoby z niepełnosprawnością intelektualną założą rodzinę, znajdą pracę, będą samodzielne. Wiele osób, mimo wszystko, będzie wymagało wsparcia do końca życia. Przemiany, o których wspomniano, powodują, że przed osobami z lekką niepełnosprawnością intelektualną otwierają się szanse na wybór różnych stylów życia. Celem niniejszego opracowania jest opisanie stylów życia dorosłych osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną, podejmowane z nadzieją

na kontynuację tej problematyki oraz pokazywanie zachodzących zmian. U podstaw rozważań leży koncepcja stylów życia autorstwa Andrzeja Sicińskiego (1976, 2002) oraz koncepcja zadań rozwojowych według Roberta J. Havighursta (1981).

Współzależność stylu życia i zadań rozwojowych związanych z wczesną dorosłością – zaplecze teoretyczne

Źródłem koncepcji stylu życia należy doszukiwać się w pracach takich autorów, jak: Alfred Adler (1998), Georg Simmel (1900), Thorstin Veblen (1981). Na przestrzeni lat kategoria *styl życia* była – w zależności od dyscypliny naukowej oraz celu badań – różnie definiowana. Choć pojęcie *styl życia* jest pojęciem niejednoznacznym i trudnym do zdefiniowania, to na przestrzeni lat stanowi wciąż atrakcyjną kategorię naukową, która jest wykorzystywana do opisu funkcjonowania jednostek lub różnych grup społecznych. Z przeglądu wybranych ujęć wynika, że bardzo mocno zaznacza się nurt socjologiczny. Barbara Fatyga (2009, s. 150) definiuje styl życia jako „kulturowo uwarunkowany sposób realizacji potrzeb, nawyków i norm”. Aldona Jawłowska (1976) uważa, że o stylu życia człowieka można wnioskować na podstawie trzech sfer rzeczywistości:

- światopoglądowej (wartości, cele, aspiracje),
- zachowań i czynności, które są możliwe do obserwacji,
- przedmiotów, które człowiek wybiera lub tworzy.

Anthony Giddens (2001) wiąże styl życia z zespołem praktyk podejmowanych przez jednostkę, które są dla niej użyteczne i wiążą się z jej tożsamością. Problematyka stylu życia zaznacza się również na gruncie psychologii oraz pedagogiki. Według Anny I. Brzezińskiej (2005) styl życia stanowi układ odniesienia dla organizowania doświadczeń zdobywanych przez człowieka w dorosłości. Na styl życia składają się: tempo aktywności, równowaga pracy i czasu wolnego, ustalanie się grona przyjaciół oraz wybór aktywności życiowych, zgodnie z akceptowanymi wartościami. Styl życia traktuje się jako wyuczone reakcje i powtarzane wzory zachowań, które zostały ukształtowane w procesie socjalizacji (Woynarowska, 2010) czy też zespół postaw oraz zachowań, które stanowią filozofię życia człowieka (Dubis, 2014).

Styl życia to kategoria badawcza, która wymaga uwzględnienia kontekstu kulturowego w powiązaniu ze sferą ekonomiczną oraz psychologiczną. Przyjmuje, że o stylu życia nie można mówić, kiedy zachowania jednostki są wymuszone. Istnieje konieczność istnienia choćby minimalnej możliwości racjonalnego wyboru pewnych zachowań przez człowieka, aby można mówić o stylu życia (Siciński, 2002; Taubert, 2006). Ponowoczesność powoduje, że mamy do czynienia ze zjawiskiem pluralizacji stylów życia, czyli wielością dostępnych ofert (Giddens, 2001).

Na użytek badań przyjęto koncepcję Andrzeja Sicińskiego (1976). Autor ujmując styl życia jako „zespół codziennych zachowań (sposób «postępowania», «aktywność życiowa»), który jest specyficzny dla danej zbiorowości lub jednostki” (Siciński, 1976, s. 15). Wyznacznikami stylu życia są:

- zachowania ludzi zróżnicowane pod względem zakresu i formy, a więc czynności i działania,
- motywacje zachowań, które umożliwiają realizację celów, a także związane z nimi wartości, oraz
- funkcje rzeczy – przedmioty, które człowiek wybiera lub tworzy.

Badacz wiąże styl życia z kulturą. Można powiedzieć, że gdy kultura obejmuje całokształt wzorów zachowań, to styl życia stanowi przejaw wyborów dokonywanych z tego repertuaru przez jednostkę (Siciński, 1976, s. 23-24). Dopełnieniem koncepcji jest typologia, która stwarza możliwość opisanego codzienności badanych osób (Siciński, 2002, s. 76-86):

- Styl ograniczony – dotyczy sytuacji ograniczonych możliwości dokonywania wyboru.
- Styl wycofujący – polega na unikaniu dokonywania wyborów.
- Styl poszukujący – wiąże się z korzystaniem z możliwości dokonywania wyborów, motywowanych głównie poszukiwaniem wartości i sensu życia.
- Styl nastawiony na „tu i teraz” – oznacza dokonywanie wyborów nastawionych przede wszystkim na uzyskanie dobrego samopoczucia i traktowania realizacji zadania jako celu samego w sobie.
- Styl zachowawczy – wiąże się z dokonywaniem wyborów z nastawieniem na utrzymanie status quo, dominowaniem działań o charakterze zachowawczym, konserwującym aktualne okoliczności. Styl ma dwie odmiany: konformistyczną oraz rytualistyczną.
- Styl życia nastawiony na działanie, który można określić jako dojrzały. Styl ma dwie odmiany: rewolucyjną (zmiany poprzez rebelię), innowacyjną (zmiany ewolucyjne).

Nie można zrozumieć stylu życia jednostek lub grup społecznych bez odniesienia do kontekstu kulturowego oraz wzorów społecznych. Parafrazując słowa Marcina Czerwińskiego (1976, s. 60) można stwierdzić, że kultura jest gramatyką elementów stylu życia, a także jego ideologią. Ludzie zachowują się w taki sposób, który umożliwia określenie ich wyborów, co charakteryzuje pewną ich strategię życiową. Styl życia łączy się z planami życiowymi, codziennością, wyborami, które określają kim jest, kim staje się człowiek. Oznacza to, że w analizie stylu życia trzeba wziąć pod uwagę wiele aspektów, np. etap życia człowieka czy zasoby jednostki. Inne style

życia będą charakteryzowały człowieka w fazie dorosłości, a inne w okresie starości. W tym kontekście przyjęto, że punktem odniesienia dla podjętej problematyki jest koncepcja zadań rozwojowych według R. J. Havighursta (1981). Zadania rozwojowe stanowią szeroko ujmowane postawy, umiejętności i wiedzę, które człowiek powinien nabyć w określonym momencie życia. Źródłem zadań rozwojowych są procesy dojrzewania fizycznego, oczekiwania kulturowe oraz indywidualne aspiracje i wartości człowieka (Trempała, 2000). Transakcyjny charakter zadań rozwojowych polega na tym, że pomyślna ich realizacja prowadzi do zadowolenia, przystosowania i sukcesu przy podejmowaniu późniejszych wyzwań. I odwrotnie. Niepowodzenie w opanowaniu zadań, w jakiejś fazie życia, czyni jednostkę nieszczęśliwą, nieaprobowaną przez otoczenie i naraża ją na trudności w realizacji kolejnych wyzwań (Przetacznik-Gierowska, Tyszkowa, 1996). R. J. Havighurst (1981) wiąże wczesną dorosłość z realizacją przez jednostkę następujących zadań rozwojowych:

- wybór małżonka,
- uczenie się współżycia z nim,
- założenie własnej rodziny,
- wychowanie dzieci,
- prowadzenie domu,
- praca zawodowa,
- podjęcie obowiązków obywatelskich,
- znalezienie pokrewnej grupy społecznej.

Wybór stylu życia przez człowieka zależy od czynników podmiotowych, tj. związanych z jego możliwościami i ograniczeniami psychofizycznymi. Im mniejsze możliwości i zasoby jednostki, tym istnieje większe zapotrzebowanie na wsparcie społeczne. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną stanowią grupę ryzyka narażoną na depryzację potrzeb i społeczne wykluczenie. Zmiany w paradygmatach pedagogiki specjalnej pociągają za sobą przemiany w myśleniu o dorosłości osób z niepełnosprawnością intelektualną, ich realnym miejscu w świecie, a także przygotowaniu do dorosłego życia (James, 2004; Amado, Stacliffe, McCarron, McCallion, 2013).

Paradygmat normalizacyjny uzasadnia działania mające na celu przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu osób z ograniczeniami sprawności poprzez tworzenie proinkluzyjnych warunków funkcjonowania w zakresie edukacji, spędzania czasu wolnego, pracy zawodowej, samodzielnego mieszkania w warunkach mieszkalnictwa chronionego czy treningowego. Paradygmat emancypacyjny wiąże się z próbą wyzwolenia ludzi z niepełnosprawnością intelektualną z ograniczeń jakie przez dziesięciolecia przypisało im społeczeństwo (Krause, 2011). Oznacza to, że przed osobami z niepełnosprawnością intelektualną otwierają się nowe możliwości dotyczące różnych stylów życia.

Aktywność życiowa osób z niepełnosprawnością intelektualną – przegląd wybranych wyników badań

Wyniki badań dotyczące codzienności życia dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną nie napawają optymizmem. Dorosłe osoby z niepełnosprawnością intelektualną, pomimo zmian zachodzących w ich środowisku życia, doświadczają sytuacji trudnych dotyczących założenia rodziny, zaspokojenia potrzeby miłości, samodzielnego mieszkania, a także uczestnictwa społecznego i pracy zawodowej. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną pozostają w związkach małżeńskich oraz partnerskich zdecydowanie rzadziej w porównaniu z grupą osób pełnosprawnych w zbliżonym wieku. Bardzo rzadko zostają rodzicami (Zawiślak, 2003; Marciniak-Madejska, 2020). Zdaniem badaczy problematyki, trudności osób z niepełnosprawnością intelektualną dotyczące pełnienia ról małżeńskich i rodzicielskich nie wynikają jedynie z dysfunkcji umysłowych i fizycznych. Na możliwość pełnienia roli małżonka oraz rodzica przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają wpływ czynniki kontekstowe – związane z niską świadomością społeczną, stereotypami oraz negatywnym odbiorem społecznym tej grupy osób (Żyta, 2013; Karpińska, 2017; Marciniak-Madejska, 2021). Pomimo osiągnięcia dorosłości, osoby z niepełnosprawnością intelektualną zwykle mieszkają z rodziną generacyjną we wspólnym domu lub mieszkaniu (84,4%). Ma to związek z utrwalaniem modelu życia w rodzinie z osobą z niepełnosprawnością, określanego mianem *nieopuszczanego gniazda* (Pawelczak, 2008; Marciniak-Madejska, 2021). Ograniczone możliwości myślenia abstrakcyjnego osób z niepełnosprawnością intelektualną utrudniają im uczenie się, co skutkuje niskim poziomem wykształcenia, a w konsekwencji trudnościami w znalezieniu pracy (Krause, Żyta, Nosarzewska, 2010). Niepokojące jest, że aż 77% badanych deklarowało, że nie chce podjąć pracy, nawet gdyby im ją zaoferowano (Sochańska-Kawiecka i in., 2017). Mniejszy krytycyzm oraz powinność moralna powodują, że dorosłe osoby, na skutek wyuczzonej bezradności, nie widzą niczego złego w tym, że nie pracują, mieszkają z rodzicami oraz korzystają z ich wsparcia finansowego, bowiem renta, którą otrzymują, nie wystarcza im na samodzielną egzystencję (Bąbka, 2019; Krause, Żyta, Nosarzewska, 2010). Relacje społeczne i kontakty towarzyskie analizowanej grupy ograniczają się do członków rodziny, sąsiadów oraz innych osób z niepełnosprawnością intelektualną w miejscu pracy lub instytucji terapeutycznej (Bąbka, 2019; Marciniak-Madejska, 2020; Merrells, Buchanan, Waters, 2017). Doświadczanie przez nich różnych problemów zdrowotnych sprzyja koncentracji na sobie i strategii adaptacyjnej (Emerson, Hatton, 2014). Badania dowodzą, że życie osoby z niepełnosprawnością intelektualną charakteryzuje styl domocentryczny, zrytualizowany poprzez codzienne czynności, polegający na biernym przeżywaniu życia. Styl życia badanych jest skoncentrowany na tu i teraz, w mniejszym stopniu zorientowany na działanie i zmiany (Ramik-Mażewska, 2018). Przedstawionym wyini-

kom badań można przeciwstawić zupełnie inny obraz dorosłości oraz funkcjonowania osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną. Warto zaznaczyć, że ustalenia odnoszą się jedynie do wybranej grupy dorosłych osób, co prawda posiadających orzeczenie o niepełnosprawności intelektualnej w stopniu lekkim, ale jednocześnie posiadających takie zasoby poznawcze i społeczne, które umożliwiły im ukończenie ogólnodostępnej szkoły zawodowej. Dorosli z lekką niepełnosprawnością intelektualną pełnili różne role społeczne, np. małżonka, rodzica, pracownika, mieszkańca, co warunkowało im niekwestionowaną pozycję w danej zbiorowości, dzięki temu byli częścią społeczności, identyfikowali się z nią i odczuwali poczucie przynależności. Na tym poziomie analizy wyników badań można zaryzykować stwierdzenie, że o możliwościach realizacji zadań rozwojowych odpowiadających dorosłości przez badane osoby zdecydowały między innymi: edukacja pozbawiona piętna absolwenta szkoły specjalnej oraz dobre zdolności przystosowawcze. Ponadto, o ograniczeniach intelektualnych badanych wiedziała jedynie najbliższa rodzina, co wykluczyło praktyki dyskryminacyjne związane ze stygmatyzacją piętnem upośledzonego umysłowo (Bąbka, Korzeniowska, 2021).

Na podstawie analizy wybranych wyników badań można stwierdzić, że niepełnosprawność intelektualna nie jest jedynym czynnikiem warunkującym aktywność życiową oraz realizację zadań rozwojowych. R. J. Havighurst (za Trempała, 2000) wiąże powodzenie w rozwiązaniu zadań rozwojowych z tzw. wyuczalnością jednostki (*teachable moment*). Jednostka, aby zrealizowała pomyślenie zadania rozwojowe musi przejawiać gotowość bliżej nieokreśloną. Na poziom realizacji zadań rozwojowych mają wpływ zarówno czynniki biologiczne, psychologiczne i społeczne, np. wsparcie społeczne, które mogą pełnić funkcję zasobów jednostki, jak i czynniki ryzyka. Oznacza to, że u podstaw rozważań na temat dorosłości, rodziny, stylu życia osób z niepełnosprawnością intelektualną powinna znajdować się jakaś wynegocjowana wizja dorosłego życia tej grupy społecznej. Zmiany w paradygmatach pedagogiki specjalnej znajdują wyraz w przemianach myślenia o dorosłym życiu ludzi z niepełnosprawnością intelektualną. Z rozwijających się na przestrzeni ostatnich lat paradygmatów normalizacyjnego i emancypacyjnego wynika idea przeciwdziałania społecznemu wykluczaniu osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz empowermentu, czyli przygotowania ich do przejmowania kontroli nad swoim życiem, a także wspierania w podejmowaniu decyzji dotyczących takiego stylu życia, który odpowiadałby ich możliwościom (Krause, 2011; Wilson, Jaques, Johnson, Brotherton, 2016). Z analizy doświadczeń krajów zachodnich, w których ideę normalizacji wdrożono wcześniej wynika, że odpowiednie wsparcie osób z niepełnosprawnością intelektualną, oferowanie im różnych ścieżek dorosłego życia (w zależności od indywidualnych możliwości), sprzyja ich poczuciu społecznej przynależności, lepszemu samopoczuciu i psychospołecznemu funkcjonowaniu (Wehmeyer, Garner, 2003; Hall i in., 2005; Amado i in., 2013).

Założenia metodologiczne badań własnych

Przedmiotem badań był styl życia dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. W celu zebrania materiału badawczego wykorzystano metodę dialogową. Przypomina ona wywiad narracyjny, ale polega na swobodnie prowadzonej rozmowie, próbie dialogu oraz wynegocjowania wspólnego stanowiska (Łukasiewicz, 1976). Ze względu na mniejsze możliwości intelektualne badanych osób oraz trudności komunikacyjne przyjęto, że wykorzystanie metody dialogowej jest uzasadnione. Wywiady były prowadzone wokół tematów związanych z zadaniami rozwojowymi odpowiadającymi dorosłości, tj.: pracy zawodowej, sytuacji rodzinnej i mieszkaniowej, spędzania czasu wolnego, kontaktów społecznych w środowisku lokalnym i aktywności obywatelskiej. Wypowiedzi badanych były zapisywane podczas rozmowy oraz po jej zakończeniu (Pomorska, 2016). W badaniach wzięło udział dziesięć osób w wieku pomiędzy 25. a 45. rokiem życia, z orzeczeniem o niepełnosprawności intelektualnej w stopniu lekkim. Cała grupa ukończyła zasadniczą szkołę zawodową specjalną. Pięć osób zdobyło zawód introligatora, trzy – kucharza małej gastronomii, a dwie – zawód dziewiarza. Wszystkie osoby pochodziły z powiatu nowosolskiego w województwie lubuskim. Dorosłe osoby z niepełnosprawnością intelektualną oraz ich opiekunowie wyrazili zgodę na udział w projekcie oraz zostali poinformowani o celu badań. Uzyskany materiał badawczy zinterpretowano wykorzystując założenia metody hermetyczno-fenomenologicznej, która pozwala ukazać przeżywany świat badanych osób, zrozumieć sens i znaczenie, jakie nadają one sytuacjom życiowym pod kątem stylów życia dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną (Ablewicz, 1994). Analiza i interpretacja wyników badań miała na celu poznanie i opisanie stylów życia dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Zakres poszukiwań wyznacza następujący problem główny: Jakie są style życia dorosłych osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną? Problemy szczegółowe odpowiadają wybranym do analizy obszarom życia badanych osób:

- Jakie style życia charakteryzują badanych z lekką niepełnosprawnością intelektualną w obszarze aktywności zawodowej?
- Jakie style życia charakteryzują badanych z lekką niepełnosprawnością intelektualną w obszarze życia rodzinnego?
- Jakie style życia charakteryzują badanych z lekką niepełnosprawnością intelektualną pod kątem spędzania wolnego czasu?
- Jakie style życia charakteryzują badanych z lekką niepełnosprawnością intelektualną w zakresie nawiązywania kontaktów społecznych w społeczności lokalnej?
- Jakie style życia charakteryzują badanych z lekką niepełnosprawnością intelektualną pod kątem aktywności obywatelskiej?

Analiza i interpretacja materiału badawczego

Przyjęto, że podstawą wnioskowania o stylach życia dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną będą wypowiedzi badanych² dotyczące realizacji zadań rozwojowych. Nie jest możliwe przedstawienie w niniejszym opracowaniu całego materiału empirycznego. Zaprezentowano wybrane wypowiedzi, które odpowiadają takim aspektom dorosłego życia, jak:

- praca zawodowa,
- sytuacja rodzinna,
- czas wolny,
- kontakty społeczne,
- aktywność obywatelska.

Praca zawodowa i sytuacja ekonomiczna

Można wyróżnić trzy postawy człowieka wobec pracy: autoteliczną, kiedy praca zawodowa stanowi dla niego źródło rozwoju osobistego, instrumentalną, tj. stanowiącą źródło dochodów finansowych oraz punitywną, kiedy jest ona odbierana w kategorii obowiązku czy przymusu (Wiatrowski, 2005). Podjęcie pracy zawodowej stanowi ważne zadanie rozwojowe przypadające na etap dorosłości w życia każdego człowieka. Niniejsze wyniki badań potwierdzają ustalenia innych autorów, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną doświadczają wielu sytuacji trudnych związanych z podjęciem aktywności zawodowej, co znajduje wyraz w ich stylu życia. Wynika to z braku ofert pracy dostosowanej do osób z różnymi ograniczeniami psychofizycznymi, jak i niewystarczającego przygotowania tej grupy do wykonywania zawodu. Z analizy i interpretacji wypowiedzi wynika, że badani preferują zachowawczy styl życia, któremu odpowiada kategoria – „praca jako źródło uzyskiwania środków finansowych”. Świadczą o tym następujące wypowiedzi:

Nigdy nie pracowałem w swoim zawodzie. Teraz pracuję, sprzątam [...]. Dzien-
nie pracuję pięć i pół godziny [...]. Praca między ludźmi i na świeżym powie-
trzu, ja tam nie lubię w żadnych takich pomieszczeniach, odgarniam śnieg, to
podsypać piachem jak śnieg spadł [...] (0.4).

Badany chce być dalej aktywny zawodowo. Twierdzi, że jeśli nie zostanie z nim przedłużona umowa, to będzie szukał innej pracy:

---

² Wypowiedzi zostały uporządkowane poprzez nadanie numerów poszczególnym osobom biorącym udział w badaniu.

Już teraz kończy mi się umowa, 31 listopada, skąd mam wiedzieć czy będą przedłużali? Jak mnie zwolnią, no to trzeba będzie szukać pracy, a jak się to uda, to będzie dobrze. Z pracy to nie ma całego tysiąca, no to, ale tak do tysiąca. Jestem zadowolony. Razem wszystko to do dwóch tysięcy prawie [...]. Pieniądzy nam starcza, musi. Zadowolony jestem z pracy i zarobków. Mam też rentę socjalną (0.4).

Z tą pracą na stałe, to też jest ciężko. Nie, w zawodzie nie pracuję [...]. Ja sobie różnie dorabiam, czasami o tu ostatnio znajomym na budowie się pomogło, bo buduje się ktoś tam, coś wykopać, przekopać coś tam, wszystko [...], co się zrobi to się zrobi. Szukam sam sobie takich prac, jak widzę, że są gdzieś jakieś ulotki czy coś takiego, to się pytam [...]. Jak bym chciał, to raczej mógłbym pracować, ale tak sobie dorabiam na czarno, gdzieś tam takie pomoce. Rentę mam socjalną 460 zł, najniższą krajową, rodzice mnie i siostrę utrzymują. Rentę dostaję swoją i mam dla siebie [...] (0.3).

Taki styl życia świadczy o tym, że dla badanych aktywność zawodowa jest ważna, ponieważ pozwala zdobyć środki finansowe, które dają niezależność. Ponadto praca zawodowa pozwala badanym być między ludźmi, co sprzyja zaspokajaniu potrzeby kontaktów społecznych. Niepełnosprawność intelektualna i związane z nią ograniczenia, a także mniejsze możliwości uczenia się powodują, że badani nie podejmują pracy, albo mają negatywne doświadczenia związane z aktywnością zawodową. Tego typu doświadczenia są charakterystyczne dla pozostałych badanych osób oraz stylu ograniczonego, którego sens dopełnia kategoria – „praca nie jest dla mnie”:

Nie pracowałam nigdy w zawodzie. Innych prac raczej też nie mogłam podjąć, właśnie jest trudno o pracę. Nie dość, że ciężko jest o pracę, to jeszcze ze wzrokiem (0.2).

Zawód trochę mi się podoba. Nigdzie teraz nie pracuję, mam dwie renty: rodzinną i socjalną. W przyszłości chciałabym pracować w gastronomii, ale żeby byli mili ludzie. Miałam złą szefową, która krzyczała, była niemiła, a w drugim było miło, tylko za dużo praktykantów (0.5).

Nie było możliwości gdzie pracować w zawodzie. W ogóle nie pracowałam. Jestem na rencie. Nie pomagałam nigdy nikomu za pieniądze (0.8).

Sytuacja rodzinna

Z badawczego punktu widzenia ważne było poznanie stylów życia osób niepełnosprawnością intelektualną, które dotyczą ich życia rodzinnego. Analizowany obszar

uwzględniał zadania rozwojowe związane z wyborem małżonka, uczeniem się współżycia z nim oraz wychowania dzieci (Havighurst, 1981). Badane osoby z niepełnosprawnością intelektualną nie rezygnują z posiadania chłopaka czy dziewczyny. Jedni mają swoją sympatię, inni jej cały czas poszukują. Taka orientacja jest związana ze stylem poszukującym, który uszczegóławia kategorię – „szukam kogoś bliskiego”:

Na razie jestem panną. Nooo mam na oku kogoś, ale ta osoba się okazała nie-fajna (0.2).

W wypowiedziach zaznaczył się również styl życia nastawiony na tu i teraz – „mam kogoś”:

Mam dziewczynę, nie z Bytomia, z Mirocina. Osiem lat już się znamy, na początku było ciężko, no bo nie znasz mamy, nie znasz taty [...]. Na warsztatach się poznaliśmy (śmiejch). Ona jest sprawna, tylko trzeba pomagać, nie?! Padaczkę ma [...] (0.6).

Badany nie snuł planów związanych z małżeństwem. Był zadowolony z aktualnej sytuacji i tego, że nie różni się od innych ludzi, którzy mają sympatie, partnerów, małżonków. W wypowiedziach pozostałych badanych osób bardzo mocno się zaznaczył styl wycofujący – „tak jest dobrze. Nie wiem, czy sobie poradzę”. Świadczą o nim następujące wypowiedzi:

Jestem kawalerem. Nie mam dziewczyny, jeszcze nie ma na nic planów. Nie myślałem, jeszcze nie wiem, czy chciałbym założyć rodzinę. Kiedyś myślałem, ale raczej nie chce się wyprowadzać. Mam dwóch braci, mieszkam z braćmi i z rodzicami (0.9).

Nie wiem czy kogoś będę szukać. Na razie nie szukam. No raczej nie chciałbym mieć dzieci, no bo bym sobie nie poradziła sobie z żadnym dzieckiem [...] (0.8).

Zachowania, motywacje, argumentacje badanych osób świadczą o tym, że nie szukają partnera, czują się bezpiecznie ze swoimi rodzinami generacyjnymi. Prawdopodobnie powielił oni model życia określany jako *syndrom nieopuszczonego gniazda* (Pawelczak, 2008). Badani nie chcieli wypowiadać się na temat życia intymnego, ponieważ było to dla nich krępujące. Można było odnieść wrażenie, że w tej sferze potrzeby badanych nie są zaspokojone. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną rzadko wchodzi w związki. Podjęcie decyzji o małżeństwie przez badane osoby z niepełnosprawnością intelektualną oraz ich rodziców wskazuje na postawę emancypacyjną, a także przeciwstawianie się ograniczeniom życiowym wynikającym ze stereotypów rozpowszechnionych w kulturze (Kościelska, 2004). Analiza i interpretacja wypowiedzi dorosłych osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną dowodzi, że zawarcie związku małżeńskiego jest możliwe przez osoby

z niepełnosprawnością intelektualną, choć nie zdarza się często. Dlatego taki styl życia badanych określono – zgodnie z przyjętą koncepcją – jako nastawiony na działanie, charakteryzuje go kategoria „wejść w związek małżeński”. Styl nastawiony na działanie określany jest jako dojrzały, ponieważ wiąże się z podejmowaniem przez jednostkę decyzji umożliwiających zaspokajanie potrzeb. O tym stylu świadczą następujące wypowiedzi:

Dzieci nie mam. Mój mąż był głuchoniemy – niemowa, no i troszkę tam mówił. Teraz mieszka, no w zakonnicych, bo już chory jest, już nie może chodzić (0.1).

Cztery lata po ślubie jestem, teraz będzie pięć, w sierpniu będzie pięć lat. Kiedyś mój mąż uczęszczał na warsztaty, teraz już nie, teraz pracuje. Ślub mamy konkor... właśnie ten trzeci (w domyśle konkordatowy – śmiech). Przed ślubem byłam z mężem rok (śmiech) [...]. Dobry mąż jest, chociaż daleko mieliśmy do siebie, bo on mieszkał za Bytomiem. Ja go poznałam tutaj na warsztatach [...] Gdyby nie problemy (hormonalne), to może chciałabym mieć dzieci (0.7).

Czas wolny

Czas wolny to czas nieskrępowanego wyboru przez człowieka różnych form wypoczynku i rozrywki po spełnieniu obowiązków zawodowych i rodzinnych (Kwilecki, 2011). Nie wszyscy badani są aktywni zawodowo oraz posiadają własne rodziny. Dlatego istotne było znalezienie kategorii, które charakteryzowałyby styl życia związany ze spędzaniem wolnego czasu. Z analizy i interpretacji wypowiedzi wynika, że dorośli z niepełnosprawnością intelektualną najczęściej spędzają czas wolny w domu, przed komputerem, a także oglądając telewizję. Na tej podstawie wyodrębniono styl nastawiony na tu teraz, który można określić jako „domocentryczny”. Egzemplifikację stylu życia stanowią następujące wypowiedzi:

Na komputerze, to Internet, gry, no na przykład nie wiem w karty se gram, na komputerze sam i próbuję [...]. Sprawdzam, czy komputer jest cwańszy ode mnie w karty [...]. Telewizor rzadko oglądam, wiadomości w Internecie (0.6).

Styl domocentryczny – nastawiony na tu i teraz – jest wybierany przez wiele badanych osób. To co je różni, to jedynie preferowana forma aktywności, np. oglądanie telewizji, wyszywanie, szydełkowanie. Tylko jedna badana osoba ma bardzo sprecyzowane zainteresowania, co ma wpływ na sposób spędzania wolnego czasu. Sport zajmuje jej większość czasu wolnego i jest sposobem na życie oraz umożliwia samorealizację. Poniższe wypowiedzi stanowią egzemplifikacje stylu nastawionego na działanie – „aktywność sportowa”:

W wolnym czasie to ja trenuję, mam treningi, gram w drugiej lidze w kosza, no i się jedzie na trening. Poniedziałki, wtorki i czwartki, piątki treningi, różnie czasami taki trening trwa pięć godzin [...]. Wyjazdy czasami są dalekie, bo czasami jak jeździmy, to z noclegiem [...]. Głównie czas zajmuje mi koszykówka, no i czasami też chodzimy tutaj na do Nowej Soli na drugą ligę siatkówki oglądać mężczyzn, mamy drugą ligę. O tym, że sport jest ważny w życiu badanej osoby świadczy kolejna wypowiedź: Jeszcze interesuje się żużlem. Ja jeżdżę tam, tutaj z kumplami mamy taką grupkę jeździmy autem na Falubaz [...] (0.3).

Ponadto, odnotowano styl poszukujący, który wyraża kategoria – „lubię zwiedzać”. Jeden z badanych uczestniczy w życiu kościelnym w swojej miejscowości. Jest ministrantem i udziela się w życiu parafialnym. Dzięki temu bierze on udział w wyjazdach turystycznych organizowanych przez księdza:

Próbujemy wikarego namówić, żeby załatwił jakieś dofinansowanie z kurii, żeby pojechać gdzieś z nami na wakacje. W zeszłym roku żeśmy mieli jechać na wycieczkę na Węgry. No mieliśmy jechać, no nie było funduszy. Na wyjazdy zbieramy pieniądze na warsztatach (0.6).

Ten stylu życia jest preferowany przez jedną z badanych kobiet. Argumentacja dotycząca świadomego oszczędzania pieniędzy i przeznaczania ich na wycieczki świadczy o stylu życia.

A to ja na wycieczki jeżdżę, ooo z tą Danusią, ona jakieś góry organizuje, byłam w górach, w tym Zakopanem, potem pod Babimostem byłam tydzień, w Gdańsku byłam, ja jeżdżę, jak coś czy odłożę pieniążki, chcę pojechać no to jadę, a odłożę, odłożę a pojedę (0.1).

Kontakty społeczne

Bycie członkiem społeczności lokalnej, znalezienie społecznej grupy odniesienia, stanowi jedno z wielu zadań rozwojowych wpisanych w dorosłość (Havighurst, 1981). Pozytywny odbiór przez otoczenie oraz nawiązywanie kontaktów sprzyja budowaniu przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną sieci społecznej w społeczności lokalnej. Wypowiedzi badanych wskazują na ograniczone relacje społeczne z pełnosprawnymi osobami. Kontakty społeczne badanych ograniczają się do członków z bliższej i dalszej rodziny oraz osób z niepełnosprawnością intelektualną z warsztatów terapii zajęciowej oraz stowarzyszeń. Na tej podstawie wyróżniono styl zablokowany – „kontakty ograniczają się do rodziny i tych których już znam”:

Tam, gdzie mieszkam (w bloku, na osiedlu) nie mam znajomych [...]. Tu do stowarzyszenia należę. W sumie od początku jak powstało [...]. Przynajmniej się człowiek nie nudził w domu [...]. Stąd to poza stowarzyszeniem, to się spotykam tylko z jedną osobą [...] (0.5).

W Bytomiu do stowarzyszenia czasem chodzę. Spotykam się z ludźmi ze stowarzyszenia. A poza to tak... średnio. Żeby to było z kim siedzieć na rynku, to można byłoby (0.6).

Właśnie próbowałam poznać znajomego sąsiada, ale on mnie olał i w ogóle [...]” (0.5). „Tam, gdzie mieszkam mam znajomych. Nieraz rodzeństwo odwiedza nas jak ma czas. Ja też nieraz do nich jeżdżę (0.10).

W pracy, to trochę się ich zna, jest z kim pogadać. U wujka całą wioskę znam, cała wioska mnie zna (0.4).

Na szczególną uwagę zasługuje styl życia nastawiony na działanie – „mam grono pełnosprawnych znajomych i czuję się z nimi dobrze”. Taki styl życia preferuje tylko jedna badana osoba. Dla badanego mężczyzny grupą odniesienia są osoby pełnosprawne, zawodnicy drużyny sportowej oraz inni koledzy, z którymi jeździ na mecze żużlowe oraz chodzi pograć w piłkę:

Ci znajomi, co chodzą ze mną na koszykówkę, to też czasem jeżdżą na żużel, także oni też jeżdżą [...]. Czasem chodzimy sobie z chłopakami w piłkę pograć, tak se pokopać (0.3).

Aktywność obywatelska

Udział w wyborach, po uzyskaniu pełnoletniości, daje jednostce z niepełnosprawnością możliwość spełnienia się w roli obywatela, który może współdecydować i wpływać na sprawy lokalne i krajowe (Wiszejko-Wierzbicka, 2010). Badani deklarują udział w wyborach głównie lokalnych:

Na wybory to, jak byłam raz, co to wtedy było żeby głosować, na Kasię czy na Jacka (na radnych i na prezydenta miasta – przyp. autora). Byłam na swoich głosować, a takie, że na PIS, tam takie warszawskie to nie, nie zajmuje się polityką (0.1).

Byłam na ostatnich wyborach, na referendum nie byłam [...]. Tak teraz patrzyłam na tych do wybrania – żółta kartka była na Kowalskiego (0.3).

Chodzę z mamą i z tatą na wybory i z dowodem [...]. Tylko na tych, co do rady [...] (0.10).

Przytoczone wypowiedzi stanowią podstawę do wyróżnienia stylu zachowawczego – „głosuję w wyborach lokalnych, ale na tych których znam”. Badane osoby deklarywały, że nie znają się na polityce, nie interesuje ich polityka. Zrozumienie złożonej sytuacji społeczno-politycznej w Polsce wymaga krytycznego myślenia, odpowiedniego zasobu wiedzy politologicznej, śledzenia mediów, w których komentowane są różne wydarzenia. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają problemy ze zrozumieniem reguł związanych z głosowaniem, co czyni akt wyborczy wykraczającym poza ich kompetencje. Trudno się zatem dziwić, że w badanej grupie zaznaczył się styl zablokowany (ograniczony) – „nie znam się na polityce”:

Nie biorę udziału, ja się chyba nie nadaję do tego, nie wiem jak mam brać w tym udział (0.1).

Nie wiem, jak to robić i nie chodzę (0.2).

Próba syntezy

Teoretyczną podstawę niniejszych rozważań stanowi koncepcja stylów życia autorstwa A. Sicińskiego (1976, 2002) oraz zadań rozwojowych według R. J. Havighursta (1981). Dzięki temu możliwe było przeanalizowanie różnych obszarów dorosłego życia osób z niepełnosprawnością intelektualną pod kątem preferowanych przez nich stylów życia. Na podstawie wypowiedzi, które świadczą o wartościach, motywach, gromadzonych doświadczeniach badanych osób, udało się określić ich style życia. Typologia stylów życia A. Sicińskiego (2002) nie oddaje w pełni fenomenów charakteryzujących specyficzne praktyki życia osób z niepełnosprawnością intelektualną. Celowym zabiegiem było dookreślenie stylów życia kategoriami, które charakteryzowały codzienność badanej grupy (Tabela 1.). Takie podejście zwiększa moc deskryptywną wykorzystanej koncepcji. Przyjęto stanowisko Anthony’ego Giddensa (2001) dotyczące ponowoczesnej rzeczywistości, w której mamy do czynienia z pluralizmem stylów życia oraz preferowaniem przez człowieka różnych – niekiedy nawet sprzecznych – stylów życia. Chodzi o to, że człowiek może realizować inny styl w pracy, a inny w życiu rodzinnym.

Tabela 1
Styl życia osób z niepełnosprawnością intelektualną

Styl	Styl ograniczony	Styl wycofujący	Styl poszukujący	Styl nastawiony na tu i teraz	Styl zachowawczy	Styl nastawiony na działanie
Analizowane obszary życia						
Praca zawodowa	Praca nie jest dla mnie	–	–	–	Praca jako źródło uzyskiwania środków finansowych	–
Życie rodzinne	–	Tak jest dobrze. Nie wiem, czy sobie poradzę	Szukam kogoś bliskiego	Mam kogoś	–	Wejść w związek małżeński
Czas wolny	–	–	Lubię zwiędzać	–	Domocentryczny	Aktywność sportowa
Kontakty społeczne	Kontakty ograniczają się do rodziny i tych których znam	–	–	–	–	Mam grono pełnosprawnych znajomych i czuję się z nimi dobrze
Aktywność obywatelska	Nie znam się na polityce	–	–	–	Głosuję w wyborach lokalnych, ale na tych których znam	–

Źródło: Badania własne Autora.

Z tabeli wynika, że osoby z niepełnosprawnością przejawiają zachowania świadczące o różnych stylach życia w zależności od analizowanego obszaru. Badanych, w przypadku pracy zawodowej, charakteryzuje zachowawczy styl życia, któremu odpowiada kategoria „praca jako źródło środków finansowych”, stylograniczny, którego dopełnia kategoria „praca nie jest dla mnie”. Sytuację rodzinną charakteryzują następujące style: poszukujący – „szukam kogoś bliskiego”, wycofujący – „tak jest dobrze”; „nie wiem, czy sobie poradzę”, a także nastawiony na działanie – „wejść w związek małżeński”. Czas wolny badanych charakteryzują następujące style: nastawiony na tu i teraz – „domocentryczny”, nastawiony na działanie – „aktywność sportowa”, poszukujący – „lubię zwiedzać”. W przypadku kontaktów społecznych odnotowano styl ograniczony – „kontakty ograniczają się do rodziny i tych, których znam”, styl nastawiony na działanie – „mam grono pełnosprawnych znajomych i czuję się z nimi dobrze”. Aktywność obywatelską badanych charakteryzuje styl zachowawczy – „głosuję w wyborach lokalnych, ale na tych, których znam”, styl zablokowany – „nie znam się na polityce”.

Przeprowadzone badania potwierdzają ustalenia Ireny Ramik-Mażewskiej (2018), na temat domocentrycznego stylu życia osób z niepełnosprawnością intelektualną, zrytualizowanego poprzez codzienne czynności, polegającego na biernym przeżywaniu życia oraz skoncentrowanym na tu i teraz. Styl zorientowany na działanie i zmiany rzadko charakteryzował codzienność badanych. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną niechętnie wypowiadały się na temat przyszłości oraz możliwości zmian we własnym życiu, np. dalszej edukacji poprzez udział w kursach, podejmowaniu pracy, wyprowadzeniu się z domu itp. Nie odnotowano wypowiedzi świadczących o perspektywicznych planach, działaniach innowacyjnych, nastawionych na zmiany, a więc adaptacji twórczej oraz dojrzałym stylu życia, który obejmowałby różne obszary ich aktywności.

Style życia badanych osób utwierdzają nas w przekonaniu, że zmiany dotyczące uczestnictwa społecznego osób z niepełnosprawnością intelektualną, a także inicjatyw na rzecz przygotowania ich do samostanowienia i autonomii w dorosłości, promowania mieszkalnictwa wspomaganego czy też dokonywania zmian w środowisku lokalnym, aby zwiększać aktywność oraz przeciwdziałać rytualizmowi i bierności tej grupy społecznej zachodzą powoli, a ich efekty w porównaniu z krajami zachodnimi są ciągle niewystarczające (Abbot, Mcconkey, 2006; Wilson i in., 2016). Dla każdego człowieka, bez względu na to czy jest pełnosprawny, czy z niepełnosprawnością, pożądanym jest taki styl życia, który umożliwia podejmowanie wyzwań, wynikających z zadań rozwojowych oraz sprzyja twórczej adaptacji do zmieniających się warunków egzystencji (Obuchowski, 1885). W psychologicznych ujęciach akcentuje się znaczenie dla biografii jednostki zdrowego stylu życia, czyli takiego, który daje siłę i moc w radzeniu sobie z przeciwnościami, trudnościami oraz sprzyja podejmowaniu

wyzwań (Brzezińska, 2005). Analiza materiału empirycznego pozwoliła zrozumieć, jak bardzo styl życia jest zdeterminowany przez ludzki organizm, w tym przypadku ograniczenia wynikające z niepełnosprawności intelektualnej. Im mniejsze możliwości posiada jednostka, tym istnieje większe zapotrzebowanie na wsparcie społeczne. Stylu życia nie powinniśmy wiązać jedynie z dorosłością człowieka, w której rzeczywistości on się manifestuje. Styl życia jest konsekwencją tego, co dzieje się z osobami z niepełnosprawnością intelektualną we wcześniejszych etapach rozwoju. Nie da się uciec od kształtowanego w dzieciństwie stosunku do siebie, świata i innych ludzi przez rodziców, którzy mają istotny wpływ na wybór określonego stylu życia. W wypowiedziach badanych rzadko pojawiały się informacje świadczące o tym, że rodzice, rodzina są dla nich wsparciem w podejmowaniu wyzwań życiowych. Ważne jest, aby u osób z niepełnosprawnością intelektualną od najwcześniejszych lat rozwijać zasoby osobowościowe umożliwiające dokonywanie wyborów, stawianie sobie zadań, co sprzyja poszukiwaniu stylów życia, zorientowanych na rozwój, ale na miarę ich możliwości. Jest to zgodne z założeniami paradygmatu emancypacyjnego oraz idei empowermentu, czyli upęłnomocnienia, przygotowania jednostki z niepełnosprawnością do przejmowania kontroli nad swoim życiem, a także wspierania jej w podejmowaniu decyzji (Theunissen, Plaute, 2002; Wehmeyer, Garner, 2003).

Zakończenie

Opracowanie dotyczy wycinka badań, uwzględniających różne aspekty dorosłego życia osób z niepełnosprawnością intelektualną, które w większym lub mniejszym stopniu zostały już opisane w literaturze. Wątpliwości budzi ocena, co nowego wniosły owe badania do wiedzy o osobach z niepełnosprawnością intelektualną. Badania zostały zrealizowane w paradygmacie interpretatywnym, co oznacza, że dotyczą mało licznej grupy i nie stanowią podstaw do dokonywania uogólnień na populację osób z niepełnosprawnością intelektualną. Nie oznacza to, że nie są wartościowe. Parafrazując słowa Olgi Czerniawskiej (1998), można stwierdzić, że opis stylów życia może sprawiać wrażenie, że jest nudny, bo realny, znany, a niekiedy nienaukowy, ponieważ dotyczy zjawiska, którego każdy z nas jakoś doświadcza. Badania miały na celu lepsze zrozumienie trajektorii życia osób z niepełnosprawnością intelektualną, w której uwidaczniają się ich wybory oraz style życia. Przedstawione kategorie, które dopełniają koncepcje według A. Sicińskiego (2002), świadczą o pluralizmie stylu życia osób z niepełnosprawnością intelektualną, co świadczy o braku możliwości opisanego go w kategoriach czarno-białych. Można co najwyżej zrobić to w różnych kolorach i odcieniach. Rzadko, ale jednak zaznaczające się aktywne, rozwojowe style życia świadczą o tym, że osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną mogą je

podejmować. Z kolei bezradność, bierność, orientacja na tu i teraz, która przejawiała się w stylach życia badanych osób nie mogą być traktowane jako coś złego. Istnieje potrzeba przyzwolenia na odmienność osób z niepełnosprawnością intelektualną (Zakrzewska-Materys, 2010). Nadmierne wymaganie od osób z niepełnosprawnością intelektualną dojrzałego stylu życia, związanego z innowacyjnością, motywacją do zmian i dokonywania wyborów, może przyczynić się do ich nieprzystosowania oraz uruchomić reakcje obronne. Nie powinno się również oczekiwać wyboru stylów życia na obraz i podobieństwo ludzi pełnosprawnych. Oznacza to, że koncepcja zadań rozwojowych według R. J. Havighursta (1981), która została wykorzystana jako teoretyczna perspektywa, może co najwyżej stanowić punkt odniesienia dla analizy życia osób z niepełnosprawnością intelektualną, ale nie powinna być traktowana w kategorii normatywnej.

Bibliografia

- Abbot, S., Mcconkey, R. (2006). The barriers to social inclusion as perceived by people with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 10, 275-287. DOI: 10.1177/1744629506067618.
- Ablewicz, K. (1994). *Hermeneutyczno-fenomenologiczna perspektywa badań w pedagogice*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Adler, A. (1986). *Sens życia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Amado A.N., Stancliffe R.J., McCarron M., McCallion, P. (2013). Social inclusion and community participation of individuals with intellectual/developmental disabilities. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 51, 360-375. DOI: 10.1352/1934-9556-51.5.360.
- Bąbka, J. (2019). Lifestyles of Intellectually Disabled Adults. *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, 26, 217-235. DOI: 10.14746/ikps.2019.26.10.
- Bąbka, J., Korzeniowska, R. (2021). *Spoleczna inkluzja osób w okresie wczesnej dorosłości* (w druku).
- Brzezińska, A. (2005). Współzależność kontekstu rozwoju stylu życia i struktury Ja. W: J. Kmita, B. Kotowa, J. Sójka (red.), *Nauka: Humanistyka. Człowiek: Prace dedykowane Profesor Krystynie Zamiarze w czterdziestolecie pracy naukowej* (ss. 57-74). Poznań: Wydawnictwo Naukowe.
- Cytowska, B. (2012). *Trudne drogi adaptacji: Wątki emancypacyjne w analizie sytuacji dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnym społeczeństwie polskim*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Czerniawska, O. (1998). *Styl życia w starości*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistycznej.
- Czerwiński, M. (1976). Pojęcie stylu życia i jego implikacje. W: A. Siciński (red.), *Styl życia: Koncepcje i propozycje* (ss. 33-70). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dubis, M. (2014). Wartości i style życia młodzieży, *Jagiellońskie Studia Socjologiczne*, 1, 35-45.
- Emerson, E. Hatton, C. (2014). *Health Inequalities and People with Intellectual Disabilities*. Cambridge: University Press.
- Fatyga, B. (2009). Szkic o konsumpcyjnym stylu życia i rzeczach jako dobrach kultury. W: P. Gliški, A. Kościński (red.), *Socjologia i Siciński: Styl życia – Społeczeństwo obywatelskie – Studia nad przyszłością* (ss. 148-159). Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk.
- Giddens, A. (2001). *Nowoczesność i tożsamość: „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Hall, I., Strydom, A., Richards, M., Hardy, R., Bernal, J., Wadsworth, M. (2005). Social outcomes in adult hood of children with intellectual impairment: evidence from a birth cohort. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49, 171-182. DOI: 10.1111/j.1365-2788.2005.00636.x.
- Havighurst, R. J. (1981), *Developmental Tasks and Education*. New York and London: Longman.
- Jawłowska, A. (1976). Styl życia a wartości. W: A. Siciński (red.), *Styl życia: Koncepcje i propozycje* (ss. 205-240). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- James, H. (2004). Promoting Effective Working with Parents with Learning Disabilities. *Child Abuse Review*, 13, 31-41. DOI: 10.1002/car.823.
- Karpińska, A. (2017). Pełnienie ról małżeńskich i rodzicielskich przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce: Przegląd wybranych badań. W: J. Leśny, B. H. Chojnicki, M. Pañfil, J. Nyckowiak (red.), *Badania i rozwój młodych naukowców w Polsce: Rodzina, dzieci i młodzież* (ss. 72-78). Poznań: Wydawnictwo Młodzi Naukowcy.
- Kijak, R. (2014). *Seksualność człowieka z niepełnosprawnością intelektualną a rodzina*. Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
- Kościelska, M. (2004). *Niechciana seksualność: O ludzkich potrzebach osób niepełnosprawnych intelektualnie*. Warszawa: Wydawnictwo Jacek Santorski, Warszawa.
- Krause, A. (2011). *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Krause, A., Żyta, A., Nosarzewska, S. (2010). *Normalizacja środowiska społecznego osób z niepełnosprawnością intelektualną*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Kwilecki, K. (2011). *Rozważania o czasie wolnym: Wybrane zagadnienia*. Katowice: Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. Wojciecha Korfañtego.
- Łukasiewicz P. (1979). Dialog jako metoda. *Teksty*, 5, 105-121.
- Marciniak-Madejska i in., (2021). *Obiektywna i subiektywna jakość życia dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną zamieszkujących województwo wielkopolskie. Uwarunkowania środowiskowe oraz poziom wsparcia realizatorów polityki społecznej: Raport z badania*. Pobrane z: <http://www.wrot.umww.pl/wp-content/uploads/2016/02/Jako%C5%9B%C4%87-%C5%BCycia-doros%C5%82ych-os%C3%B3b-z-niepe%C5%82nosprawno%C5%9Bci%C4%85-intelektualn%C4%85-raport-2014.pdf>.
- Merrells, J., Buchanan, A., Walters R. (2017). “We feel left out”: Experiences of social inclusion from the perspective of young adults with intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 44, 13-22. DOI: 10.3109/13668250.2017.1310822.
- Modrzewski, J. (2007). *Socjalizacja uczestnictwo społeczne – stadium socjopedagogiczne*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Obuchowski, K. (1985). *Adaptacja twórcza*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Pawelczak, K. (2008). Syndrom nieopuszczonego gniazda – problem rodziców osób dorosłych z niepełnosprawnością. W: A. Bartnikowska, Cz. Kosakowski, A. Krause (red.) *Współczesne problemy pedagogiki specjalnej: Dyskursy Pedagogiki Specjalnej* (ss. 224-231). Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Pomorska, M. (2016). *Funkcjonowanie dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim w rolach społecznych* (niepublikowana praca magisterska). Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski.
- Przetacznikowa-Gierowska, M., Tyszkowa, M. (1996). *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ramik-Mażeńska, I. (2018). *Style życia kobiet z niepełnosprawnością intelektualną: Studium socjopedagogiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe FREL.
- Siciński, A. (1976). Styl życia – problemy pojęciowe i teoretyczne. W: A. Siciński (red.), *Styl życia: Koncepcje i propozycje* (ss. 15-32). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Siciński, A. (2002). *Styl życia – Kultura – Wybór: Szkice*. Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk.

- Simmel, G. (2012). *Filozofia pieniądza*. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Sochańska-Kawiecka, M., Kołakowska-Seroczyńska, Z., Zielińska D., Makowska-Belta, E., Ziwić, P. (2017). *Badanie potrzeb osób niepełnosprawnych: Raport końcowy. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych*. Pobrane z: https://www.pfron.org.pl/fileadmin/Badania_i_analzy/Badanie_potrzeb_ON/Raport_koncowy_badanie_potrzeb_ON.pdf.
- Taubert, P. (2006). *Lebensstile und mediennutzung. Theoretische Grundlagen und empirische Umsetzung*. München: Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung.
- Theunissen, G., Plaute W. (2002). *Handbuch empowerment und heilpädagogik*. Freiburg: Lambertus Verlag.
- Trempała, J. (2000). Koncepcje rozwoju człowieka. W: J. Strelau (red.), *Psychologia: Podręcznik akademicki, t. 1* (ss. 256-282). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Veblen, T. (1998). *Teoria klasy próżniaczej*. Warszawa: Wydawnictwo Muza.
- Wehmeyer, M.L., Garner, N.W. (2003). The impact personal characteristics of people with intellectual and developmental disability on self-determination and autonomous functioning. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 16*, 255-265. DOI: 10.1046/j.1468-3148.2003.00161.x.
- Wiatrowski, Z. (2005). *Podstawy pedagogiki pracy*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego.
- Wilson, N.J., Jaques, H., Johnson, A., Brotherton, M.L. (2016). Social inclusion: From social exclusion to supported inclusion: adults with intellectual disability discuss their lived experiences of a structured social group. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 30*, 874-858. DOI: 10.1111/jar.12275
- Wiszejko-Wierzbička, D. (2010). *Niewykorzystana sfera: Partycypacja społeczna i obywatelska osób z ograniczeniami sprawności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Woynarowska, B. (2010). *Edukacja zdrowotna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zakrzewska-Manterys, E. (2010). *Upośledzeni umysłowo: Poza granicami człowieczeństwa*. Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytet Warszawski.
- Zawiślak, A. (2003). Zawieranie związków małżeńskich przez osoby z lekkim upośledzeniem umysłowym na przykładzie absolwentów szkół zawodowych specjalnych. W: Z. Janiszewska-Nieścioruk (red.). *Człowiek z niepełnosprawnością intelektualną, t. 1* (ss. 165-171). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Żyta, A. (2013). Małżeństwo i rodzicielstwo osób z niepełnosprawnością intelektualną – wyzwania współczesności, *Edukacja Dorosłych, 2*, 59-71.